

Створення нової мережі, яка виступатиме ключовим елементом національної інноваційної системи у сегменті трансферу технологій, може відбуватися декількома шляхами. Наприклад, об'єднання мереж на базі однієї з нині діючих, те ж саме стосується і їхніх баз даних. Другий варіант – створити нову юридичну особу в організаційно-правовій формі державного підприємства. На основі державного підприємства, як координатора мережі, створити асоціацію некомерційного характеру, до якої ввійдуть існуючі мережі трансферу технологій. Призначення новоствореного державного підприємства координатором мережі дозволить виділяти бюджетні кошти на діяльність та розвиток мережі трансферу технологій. У разі успішної діяльності новостворена мережа може перейти на самофінансування.

3.2 Венчурні фонди як суб'єкти інвестиційного забезпечення інноваційного процесу

Відповідно до проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року»¹, основними учасниками інноваційного процесу, які формують інноваційну екосистему є інвестори, які не беруть безпосередньої участі в операційній діяльності, але фінансують її за рахунок власних коштів чи здійснюють управління фондами, зокрема венчурні фонди, венчурні компанії, лізингові компанії, страхові компанії, інвестиційні фонди інших типів та бізнес-ангели.

У сучасній світовій практиці найпоширенішим способом вирішення проблеми отримання коштів для одержання результатів науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт є механізм венчурного інвестування. Варто застережити, що нині в Україні майже відсутня єдина (цілісна) регульована система венчурного інвестування, яка пропонує українським підприємцям перспективні форми взаємозв'язку з «молодими» юридичними особами, які у сфері технологічних інновацій та розробок нової продукції є більш мобільними та ефективними, порівняно з великими товариствами (юридичними особами). Однак питання суб'єктного складу відносин, пов'язаних із залученням вільних коштів в ризикові інвестиційні проекти, та їх правового становища в Україні не вирішені до цих пір.

¹ Про схвалення Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року: проект розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/10/22/innovatsiyogo-rozvitku-ukraini.pdf>.

Такий стан справ, у першу чергу, пов'язаний зі стрімким розвитком суспільних відносин, у тому числі у сфері інноваційних відносин, по-друге, неготовністю українських підприємств конкурувати з іноземними суб'єктами господарювання внаслідок недостатності власних фінансових активів, та по-третє, з недосконалістю (хоча в прямому сенсі цього слова відсутністю системності) чинного законодавства України, яке б забезпечило сталий розвиток цієї сфери національної економіки, чітке визначення місця осіб, які беруть участь у розробці та реалізації інноваційних проектів у національній інноваційній системі України та окреслення кола об'єктів, що можуть бути допущені до цивільного (господарського) обороту (первісно це стосується об'єктів, чий правовий режим не встановлений нормами законодавства нашої держави).

З упевненістю можна стверджувати й про те, що не лише суспільні відносини, які вже мають реальне відображення в українській правовій дійсності у сфері інновацій, не отримали законодавче забезпечення. Такий стан справ має місце й у науковій сфері. На сьогодні в Україні, на жаль, відсутні наукові напрацювання, що стосуються дослідження проблем правового регулювання діяльності, особливостей створення, функціонування та припинення венчурних фондів як одного з елементів суб'єктного складу національної інноваційної системи. Дослідження венчурних інвестицій на науковому рівні здійснюється переважно у сфері економіки.

Враховуючи те, що, як правило, суспільні відносини випереджають розвиток законодавства, яке не встигає підлаштовуватися та модернізуватися під нові економічні зв'язки, суспільні (економічні) відносини, що при цьому виникають не мають належного правового забезпечення. Не є виключенням й відносини щодо венчурного інвестування, що не лише пов'язано з відсутністю механізму правового забезпечення, але й науковим та практичним напрацювання базових категорій таких як суб'єктний склад, об'єкти, підстави виникнення та припинення відповідних правових зв'язків, захист прав їх учасників тощо.

Відповідне ствердне зауваження зроблено на підставі того, що ще у 2004 році мною було захищене дисертаційне дослідження на тему «Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект)»¹, однак жодні з пропозицій щодо суб'єктного складу правовідносин в інноваційній сфері не були прийняті до уваги, навіть не було розроблено дієвих правових механізмів щодо забезпечення створення та функціонування організаційно-правових форм юридичних осіб у досліджуваній сфері. Можна звернути

¹ Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2004. 195 с.

увагу лише на поодинокі спроби вирішення означеної проблеми, що пов'язано з прийняттям законодавства про інститути спільного інвестування, де поверхово та суперечливо встановлюється правове становище венчурних фондів або напрацювання низки державних програм розвитку, які мають суто декларативний характер та не спрямовані на розвиток національної інноваційної системи, оскільки не містять жодного державного впливу на суб'єктів інноваційної інфраструктури (наприклад, Концепція розвитку національної інноваційної системи, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р.)¹.

Такий стан справ зумовлено низкою причин як економічного, так і соціального, юридичного та іншого характеру. Зважимо, що для нас, як правників, першочерговий інтерес становлять саме правові аспекти, які зумовлюють проблематику не лише вибору організаційно-правової форми юридичної особи для здійснення венчурного інвестування, але й її специфіка, особливості та внутрішня будова.

Весь спектр суб'єктного складу у сфері інноваційної діяльності законодавець окреслює поняттям інноваційна інфраструктура, якою, відповідно до ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність»², є сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо). Аналогічний дискусійний підхід зроблено у запропонованому до розгляду законопроекті «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері»³, де суб'єктами інфраструктури венчурної діяльності визнаються виключно юридичні особи (ст. 6).

Тобто законодавець до інноваційної інфраструктури відносить лише юридичні особи, що, на нашу думку є досить сумнівним (оскільки не враховується можливість участі як окремих суб'єктів, наприклад, фізичних осіб-підприємців). Так, відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» інноваційний продукт є результатом виконання інноваційного проекту і науково-дослідною і (або) дослідно-конструкторською розробкою нової технології (в тому числі – інформаційної) чи продукції з виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії і відповідає вимогам, закріпленим у ст. 14 цього За-

¹ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>.

² Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/40-15>.

³ Про венчурну діяльність в інноваційній сфері: проект Закону України від 30.11.2007 р. № 1082. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1082&skl=7.

кону. Виходячи із наведеного варто вказати, що чинне законодавство України не містить заборон щодо здійснення такої діяльності фізичними особами, а отже й можливості виробництва ними інноваційного продукту.

Крім того, відповідно до ст. 5 Закону України «Про інноваційну діяльність» суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути *фізичні і (або) юридичні особи* України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проєктів. Хоча у деякому ступені законодавець виправляється, роблячи спробу закріплення такої категорії як «суб'єкти венчурної діяльності» (ст. 7 проєкту Закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері»), якими запропоновано розуміти юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, громадян України, іноземні юридичні особи і громадян, а також осіб без громадянства. Питання визнання фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців суб'єктами інноваційної інфраструктури заслуговує на окрему увагу, у той час як невирішеність із організаційно-правовими формами юридичних осіб у сфері венчурного інвестування становить нагальне вивчення.

Для підсилення інноваційної активності та інноваційно-інвестиційної привабливості Урядом України була розроблена Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, результатами реалізації якої мають стати: утвердження інноваційної моделі економічного й соціального розвитку України; підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни; посилення конкурентоспроможності національної економіки; досягнення стабільного сталого розвитку й покращення добробуту громадян, а також збільшення інвестицій в економіку, тобто розвиток інноваційної інфраструктури.

На думку Кабінету Міністрів України, у контексті обговорення Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року, проблеми учасників інноваційного процесу на етапі впровадження новації шляхом створення спеціалізованого малого інноваційного підприємства – «стартапу» полягають, у тому числі, у: недостатньому розвитку венчурного фінансування в Україні та проблемах правового захисту іноземних інвесторів; відсутності або обмеженій ефективності інноваційної інфраструктури, яка має сприяти розвитку інноваційного підприємництва.

При цьому варто підкреслити, що незважаючи на те, що в Україні найважливішою стратегічною складовою державного управління неодноразово

проголошувався курс на розвиток науки та науково-технічної сфери, в країні ще й досі відсутня чітко сконструйована інвестиційна політика, яка б мала за основу активне інвестування інноваційної діяльності. Венчурні фонди належать до важливих базових елементів загальної системи венчурного інвестування, однак їх діяльність в Україні є ще далекою від американсько-го чи європейського зразків.

На етапі створення новацій Кабінетом Міністрів України у проєкті Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року пропонується:

а) унормувати прогалини, які існують у чинному законодавчому полі щодо створення та функціонування елементів інноваційної інфраструктури, та розробити методичні документи зі створення та функціонування такої інфраструктури;

б) забезпечити державну підтримку створення та ефективного функціонування елементів інноваційної інфраструктури у закладах вищої освіти, наукових установах та інших суб'єктах інноваційної діяльності.

Проте як і раніше наведені пропозиції залишаються лише «лозунгами» без будь-якої конкретики, чіткого механізму дій, відповідальних осіб та джерел інвестиційного забезпечення.

Переходячи до практичного аспекту слід зазначити, що найбільш привабливими в Україні в інвестиційному розумінні сферами, в які вкладають кошти венчурні фонди, є будівництво, переробка сільгосппродукції, харчова промисловість, натомість, у країнах Європейського Союзу і в США перевага віддається інвестиціям в інноваційні проєкти (впровадження інновацій). Про що свідчить низка судових рішень, наприклад, Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області у справі № 369/2426/17 за позовом ОСОБА_1 до Товариства з обмеженою відповідальністю «Бориспільмиськбуд», Акціонерного товариства «Закритий недиверсифікований верчурний корпоративний інвестиційний фонд «Княгиня Ярославна», про визнання правочинів недійсними та повернення коштів сплачених за такими правочинами¹; Рішення Печерського районного суду м. Києва у справі № 757/2248/17-ц за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Компанія з управління активами та адміністрування пенсійних фондів «Укрфінінвест» до ОСОБА_1 про розірвання договорів купівлі-продажу квартир, скасування рішення про державну реєстрацію та запису про право власності, визнання права власності².

¹ Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області у справі № 369/2426/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66235137>.

² Рішення Печерського районного суду м. Києва у справі № 757/2248/17-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65048454>.

Українські венчурні фонди, на відміну від європейських фондів, не націлені на інвестиції в інноваційні проекти та високотехнологічні галузі економіки. Поверховий аналіз найменувань найбільших венчурних фондів за вартістю активів і прибутковістю, а також компаній з управління активами цих фондів говорить про те, що більшість з них використовуються як інструмент спільних інвестицій та оптимізації оподаткування в будівельному, фінансовому та аграрному секторі¹. Венчурні фонди в Україні використовуються переважно для оптимізації управління активами фінансово-промислових холдингів та зниження податкового навантаження, тоді як венчурне інвестування у світі залишається одним із найважливіших джерел капіталу для компаній, швидко зростання та розвиток яких постійно потребує додаткових зовнішніх інвестицій (як правило, це підприємства малого та середнього бізнесу).

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»² до інноваційної інфраструктури відносяться інноваційні центри, технологічні парки, наукові парки, технополіси, інноваційні бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, інноваційні кластери, *венчурні фонди* (виділено мною. – Ю. Ж.) тощо. Як бачимо суб'єктний склад інноваційної інфраструктури у цьому Законі, порівняно із визначенням, закріпленим у ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність», відрізняється. У розумінні Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» мова йде виключно про юридичні особи, які реалізують інноваційні проекти, тобто вже про *інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні* не зазначається.

Крім того, у жодному нормативному акті, що встановлює правові умови створення, функціонування та припинення суб'єктів інноваційної інфраструктури, не зазначається організаційно-правова форма таких осіб. Як приклад, в сучасній юридичній літературі наводиться існування у м. Харкові IT кластера, який є юридичною особою приватного права та здійснює діяльність у організаційно-правовій формі *громадської спілки* (виділено мною. – Ю. Ж.). При цьому засновниками такого кластера виступають чотири приватні товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ), що здійснюють господарську діяльність у секторі інформаційних технологій³. Наведені обставини вказують не лише на ганебний стан справ у пра-

¹ Носова С. А. Сучасний стан та особливості функціонування венчурних інвестиційних фондів в Україні. *Ефективна економіка*. 2017. № 3. URL:<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5491>.

² Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-V. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3715-17>.

³ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та

вовому забезпеченні організаційно-правових форм суб'єктів венчурного інвестування, але й небажання законодавця, на якого покладено вирішення цієї проблеми, встановити чіткі та прозорі умови діяльності юридичних осіб, які визнаються суб'єктами інноваційної інфраструктури.

Зважимо, що саме юридичні особи в сфері венчурного підприємництва займають особливе становище, що обумовлено можливістю проведення розробок об'єктів права промислової власності та реалізацією майнових прав на їх використання. Проте постає питання співвідношення положень Цивільного кодексу України¹ (далі – ЦК України), Господарського кодексу України² (далі – ГК України) та низки законодавчих актів у контексті співвідношення понять «юридична особа» та «підприємство». Це дозволяє вказати, що двояка природа такого економічного явища як «підприємство» обумовлює необхідність розгляду його правової форми участі в економічних відносинах як юридичної особи, так і – об'єкта цивільних відносин. Незважаючи на позицію розробників ЦК України, за якою підприємство є виключно об'єктом цивільних правовідносин, існують інші погляди до специфіки правового статусу юридичної особи, що займається венчурним підприємництвом (венчурне підприємство³). Такі тенденції власне і домінують, що матеріалізувалося не лише у ГК України, але й правовій доктрині. Наприклад, розуміння законодавцем інноваційного підприємства має системний характер, що відображено у ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» та ст. 5 Закону України «Про інноваційну діяльність», за якими ним визнається підприємство (об'єднання підприємств) будь-якої форми власності, якщо більше ніж 70 відсотків обсягу його продукції (у грошовому вимірі) за звітний податковий період є інноваційні продукти і (або) інноваційна продукція. Відповідно Закони закріплюють і організаційні форми таких підприємств, визнаючи ними: інноваційний центр, бізнес-інкубатор, технополіс, технопарк тощо. Отже, можна вести мову про відсутність чіткості у визначенні організаційно-правових форм юридичних осіб у сфері венчурного

середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання / за ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право. 2018. 96 с. С. 33.

¹ Цивільний кодекс України: Кодекс, Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>.

² Господарський кодекс України: Кодекс, Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

³ «Венчурне підприємство» є умовною назвою організаційно-правових форм юридичних осіб, які здійснюють розробку та впровадження у виробництво та інші сфері національної економіки нових технологій.

інвестування про що неодноразово зазначалося в науковій літературі^{1 2 3}.

Так, венчурне підприємство тлумачать як невелике підприємство, яке займається прикладними науковими дослідженнями і розробками, проектно-конструкторською діяльністю, втіленням технічних нововведень і технологічних новинок⁴. Крім того, висловлено твердження, що венчурні підприємства («ризикові» фірми) є невеликими підприємствами, які створюються з метою випробування, доопрацювання та доведення до промислової реалізації «ризикових» інновацій^{5 6}.

У цілому поняття венчурного підприємства як юридичної особи є правильними і практично повністю відображають його цивільно-правову сутність, але, на наш погляд, деякі елементи відсутні. Варто звернути увагу на непослідовність законодавця, який шляхом прийняття нормативно-правових актів розмиває поняття юридичної особи як учасника цивільно-правових відносин іншими визначеннями, такими наприклад як інноваційна структура (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів»)⁷.

Вважаємо, що введення поняття «інноваційна структура» є недоречним, оскільки воно штучно підміняє поняття юридичної особи. Важливо звернути увагу на те, що зміст самих визначень «інноваційна структура» та «юридична особа», не в повній мірі характеризує їх правову природу, проте, законодавець їх порівнює. Беручи до уваги положення ст. 83 ЦК України звертаємо увагу, що організаційно-правовими формами юридичної особи є товариство або установа. Вважаємо, що «інноваційна структура» не може бути створена як установа, оскільки для ведення венчурного підприємництва

¹ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання / за ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право, 2018. 96 с. С. 41.

² Першко Л. О. Венчурні фонди як інвестиційні інститути: західний досвід і практика функціонування в Україні. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2014. № 1. С. 40–46. С. 46.

³ Юхачев С. П. Особенности венчурного инвестирования в современной России. Социально-экономические явления и процессы. 2012. № 5–6. С. 156–161. С. 158–159.

⁴ Райзберг Б. А. Современный экономический словарь. Москва: ИНФРА-М, 1996. 496 с. С. 47.

⁵ Мединский В. Г. Инновационное предпринимательство: учебн. пособ. / В. Г. Мединский, Л. Г. Шаршукова. Москва: ИНФРА-М, 1997. 240 с. С. 66

⁶ Яновський О. Венчурний бізнес. Особливості та переваги. Бізнес-інформ. 1995. № 15–16. С. 20–26. С. 22.

⁷ Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 р. № 549. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/549-96-%D0%BF>.

передбачена безпосередня участь у здійсненні такої діяльності. На відміну від чого установа створюється однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею. Тому, юридичні особи, які займаються венчурним підприємництвом створюються виключно як товариства. Хоча перспективне законодавство, на нашу думку, містить істотний недолік. Зокрема, законопроект «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері» венчурну інноваційну компанію тлумачить як юридичну особу *будь-якої організаційно-правової форми*, яка здійснює управління активами венчурних інноваційних фондів (ст. 1) (виділено мною. – Ю. Ж.).

Враховуючи специфіку здійснення венчурного підприємництва, така діяльність має бути направлена на отримання прибутку, що обов'язково зазначається при розмежуванні товариств на підприємницькі та непідприємницькі (ст. 84, 85 ЦК України). Юридичні особи, які здійснюють венчурне підприємництво є виключно підприємницькими. Виходячи із положень ЦК України такі юридичні особи можуть бути створені як господарські товариства. Враховуючи види останніх, специфіку їх створення та діяльності, на наш погляд, необхідно конкретизувати їх особливості та можливі форми застосування. Вважаємо, що юридичні особи в сфері венчурного підприємництва можуть бути створені виключно як акціонерне товариство (далі – АТ) та ТОВ. Підґрунтям такого бачення є врахування особливостей здійснення венчурного підприємництва та прийняття до уваги підвищеного ризику отримання негативного результату від такої діяльності.

При чому необхідно враховувати, що особи, які створюють юридичну особу, що здійснюватиме венчурне підприємництво, мають за мету отримання прибутку від такої діяльності, в разі отримання негативного результату проведення науково-технічних розробок, вони зацікавлені у власній відповідальності перед кредитором виключно в межах вартості своїх вкладів (ст. 140 ЦК України – ТОВ) або в межах вартості акцій, що їм належать (ст. 152 ЦК України – АТ). У цьому разі про додаткову субсидіарну відповідальність осіб, які реалізують інвестиційні проекти через створення юридичних осіб, не може йти мови, оскільки діяльність венчурних фондів пов'язана з підвищеним ризиком отримання негативних економічних наслідків.

Перехід України до нових економічних відносин, обумовив акцентування уваги на отримання прибутку. Діяльність науково-дослідницьких інститутів та конструкторських бюро раніше фінансувалася за рахунок держави, але в наш час, коли кошти обмежені, вони мають самі знаходити джерела інвестування. Приватні юридичні особи також націлюють свою діяльність

на отримання прибутку. Тому, на наш погляд, необхідно виділити і такий елемент як діяльність направлена на *отримання прибутку*. Але поруч із цим метою діяльності таких осіб є і «організація за розробками випуску наукоємної продукції, розвиток прикладних досліджень у перспективних галузях»¹.

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що *юридична особа в сфері венчурного підприємництва* – це АТ чи ТОВ із визначеними галузю діяльності та типом функціонування, діяльність якого направлена на заняття прикладними науковими дослідженнями, розробками, проектно-конструкторською діяльністю, з метою подальшого впровадження технічних нововведень, технологічних винаходів у виробництво і організація за розробками випуску наукоємної продукції у перспективних галузях з метою отримання прибутку.

Одне із найважливіших місць при дослідженні обраної проблеми займає й вивчення структури юридичної особи в сфері венчурного підприємництва. В широкому розумінні структура будь-якої організації є формою та результатом розділу (спеціалізації) та кооперації праці в наукових та технічних організаціях. За словами І. О. Зеніна розрізняють тематичну, галузеву (функціональну) та змішану структуру² юридичної особи. Таке твердження ґрунтується на тому, що структурна модель кожної конкретної організації залежить від галузі її діяльності та поставлених перед нею завдань.

Юридичні особи в сфері венчурного підприємництва здійснюють наукову, науково-технічну та підприємницьку діяльність, перш за все направлену на створення об'єктів промислової власності. З метою подальшої реалізації прав на такі об'єкти іншим особам або частковій участі у статутному капіталі інших учасників підприємницької діяльності такі юридичні особи загального профілю проводять дослідні та фундаментальні дослідження у відповідних напрямках технічних або суспільних наук. У процесі здійснення таких досліджень найбільш висока ймовірність створення наукових розробок або «піонерних» винаходів. Натомість, юридичні особи галузевого профілю проводять, головним чином, прикладні дослідження у відповідних галузях національної економіки, охорони здоров'я, освіти та культури, а також здійснюють розробки.

Залежно від порядку здійснення інвестування юридичні особи в сфері венчурного підприємництва мають поділятися на: 1) внутрішні та зовнішні структурні підрозділи діючих товариств та 2) окремі (самостійні) суб'єкти підприємництва.

¹ Красовська А. Шляхи впровадження інноваційних проектів в Україні. *Інтелектуальна власність*. 2001. № 3. С. 12–15. С. 14.

² Зенин І. А. Наука и техника в гражданском праве. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1977. 208 с. С. 92.

У внутрішній організаційній структурі науково-дослідних та дослідно-конструкторських корпорацій знаходять розвиток такі форми як спін-офф, тобто підприємницькі венчурні підрозділи. Spin-off – підприємницькі венчурні підрозділи, які здійснюють свою діяльність під замовлення великих корпорацій. У подальшому при правильному веденні підприємницької діяльності вказані суб'єкти можуть стати самостійними суб'єктами підприємницької діяльності. В умовах конкуренції «внутрішній венчур» є найбільш обережним і, разом із тим, найменш капіталоємним способом проникнення в нові галузі виробництва. Ефективною організаційною формою венчурного капіталу є і «зовнішній венчур». Зростаючи із спін-офф, товариство вступає в контакт з іншими корпораціями, утворює на акціонерних засадах спільні фонди венчурного інвестування.

Також, юридичні особи в сфері венчурного підприємництва варто класифікувати залежно від виконуваних ними функцій на: а) юридичні особи, які проводять розробку об'єктів промислової власності; б) юридичні особи, які здійснюють діяльність направлену на впровадження (випробовування) об'єктів права промислової власності у виробництво; в) юридичні особи, які поєднують ознаки першого та другого виду, тобто суб'єкти, діяльність яких направлена на розробку та впровадження об'єктів промислової власності у виробництво.

У свою чергу, залежно від сфери діяльності, юридичні особи, які здійснюють венчурне підприємництво поділяються на: а) ті, які діють в сфері промисловості; б) ті, які діють в сфері сільського господарства; в) ті, які діють в інших сферах або поєднують декілька.

Враховуючи положення ст. 4 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»¹ а виходячи із запропонованих класифікацій та враховуючи місце та правове становище венчурних фондів в інвестуванні інноваційного процесу варто зазначити, що такі особи, виконуючи функції інвесторів, розробників інноваційних технологій, осіб, які організують інноваційний процес тощо, визнаючись суб'єктом трансферу технологій взаємодіють з іншими суб'єктами національної інноваційної системи шляхом:

- 1) створення технологій та/або їх складових;
- 2) обміну досвідом та інформацією про науково-технологічні досягнення;
- 3) проведення консультацій з основних питань науково-технічної і технологічної політики стосовно застосування технологій та їх складових;

¹ Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14.09.2006 № 143-V. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/143-16>.

4) виробництва та здійснення кооперації постачання технологій та/або їх складових у межах договорів про їх трансфер;

5) укладення інших цивільно-правових договорів відповідно до законодавства.

Основні переваги венчурних фондів: а) згідно чинного українського законодавства, операції з активами венчурного фонду не є об'єктом оподаткування (отже, венчурний фонд не є платником податку на прибуток); б) централізація всіх грошових потоків компаній, що беруть участь у схемі, в рамках одного фонду; в) швидкий перерозподіл коштів між проектами, що значно спрощує процес управління фінансовими потоками і підвищує його ефективність; г) прозора структура власності й управління фондом (активи венчурного фонду можуть повністю складатися з коштів, нерухомості, корпоративних прав, прав вимоги та цінних паперів, що не допущені до торгів на фондовій біржі); д) можливість реалізовувати власні інноваційні проекти без виконання найскладніших процедур, прописаних для фінансових установ, і з залученням коштів іноземних і національних інвесторів, уникаючи складних юридичних процедур державної реєстрації таких інвестицій; е) участь фізичних осіб в якості інвесторів венчурного фонду (за умови придбання цінних паперів венчурного фонду, номінальна вартість яких перевищує суму 1 500 мінімальних заробітних плат).

Щодо суб'єктного складу інтерес складає така правова категорія як «венчурні фонди». Законодавчою основою створення та діяльності венчурних фондів в Україні є Закон України «Про інститути спільного інвестування»¹. Однак, вказаний Закон не вирішує всіх питань, пов'язаних з процедурою здійснення інвестиційної діяльності такими фондами. В ньому визначаються лише поняття венчурного фонду, встановлюються особливості участі фізичних осіб у венчурних фондах.

Легальне визначення венчурного фонду закріплено в ч. 10 ст. 7 Закону України «Про інститути спільного інвестування», відповідно до якої недиверсифікований інститут спільного інвестування (далі – ІСІ) закритого типу, який здійснює виключно приватне розміщення цінних паперів ІСІ серед юридичних та фізичних осіб, є венчурним фондом.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття «венчурний фонд». Його розуміють як відокремлений майновий комплекс, що складається з добровільних майнових внесків фізичних і юридичних осіб, пов'язаних з ризиком неотримання доходів, з метою здійснення спільних

¹ Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 29. Ст. 337.

інвестицій в науково-технічній та інноваційних сферах¹. Як особливий системоутворюючий елемент інноваційного розвитку, що реалізується в об'єднанні різних суб'єктів, їх знань, ідей, досвіду, управління, фінансів і сприяє мобільності наявних ресурсів, їх можливості капіталізуватися². З наведеного вбачаємо, що основною рисою венчурних фондів є те, що їх діяльність спрямована на розвиток відносин в інноваційній сфері. Якщо порівняти законодавчо-визначене поняття венчурного фонду та наукові підходи щодо його тлумачення, можна констатувати, що Закон України «Про інститути спільного інвестування» не містить жодного натяку на інноваційну сферу діяльності венчурного фонду.

При цьому слід звернути увагу на проект закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері», розробка якого покликана врегулювати відносини, пов'язані із здійсненням венчурного (ризикового) фінансування інноваційної діяльності та інноваційних проектів, створенням та забезпеченням функціонування венчурних компаній і фондів, агентів, брокерів. Однак вже тривалий час відповідний законопроект не має руху, що стримує не лише розвиток відносин у сфері венчурного інвестування, але й не дозволяє вирішити низку проблемних питань щодо встановлення організаційно-правової форми учасників відповідних правових зв'язків (наприклад, венчурний інноваційний фонд, венчурна інноваційна компанія) та визначити їх правове становище.

Загальна характеристика діяльності венчурних інвестиційних фондів зводиться до вивчення таких аспектів: 1) правова регламентація діяльності такого суб'єкта; 2) характеристика його правового становища; 3) специфіка діяльності, притаманна саме конкретній організаційно-правовій формі інвестиційних фондів, що дозволяє врахувати особливості їх створення та функціонування.

Метою венчурних фондів є забезпечення стабільності економічних інноваційних відносин, важливим фактором якої є зниження інвестиційних ризиків. Досягнення цієї мети стає можливим за рахунок диверсифікації розміщення інвестицій в різних сферах національної економіки. Для інвестування інноваційного проекту за кордоном зазвичай залучаються декілька фондів: один основний і кілька співінвесторів. Не досить часто мають місце випадки, коли один венчурний фонд інвестує весь проект. Диверсифікація також забезпечу-

¹ Плетнев М. В. Проблемы правового регулирования деятельности венчурных фондов. *Безопасность бизнеса*. 2008. № 1. С. 101–107. С. 101–102

² Угнич Е. А. Венчурный капитал как источник финансирования инновационного процесса: автореф. дис. ... канд. эконом. наук. Москва, 2008. 26 с. С. 8.

ється завдяки тому, що фондом одночасно фінансується декілька інноваційних проєктів, в рамках яких обирається сценарій розвитку, що забезпечує мінімізацію ризиків за одночасного зростання вартості¹. Крім того, фонди фінансують інноваційні компанії на різних стадіях їх життєвого циклу².

Варто звернути увагу, що велика кількість важливих питань правового регулювання діяльності таких фондів залишилася поза увагою законодавця, що призводить до виникнення проблем у їх функціонуванні в Україні. Так, серед найбільш важливих проблем правового регулювання венчурних фондів, на нашу думку, є такі:

1) недостатня розробленість самої моделі організації та діяльності венчурних ІСІ, яка обумовлена системою існуючих нормативних актів, що регулюють процеси створення та діяльності венчурних корпоративних фондів, венчурних пайових фондів та компаній з управління активами ІСІ (далі – КУА ІСІ);

2) сповнені внутрішніх протиріч нормативно-правові акти у сфері регулювання діяльності ІСІ: положення одних актів суперечать нормативам інших, а загалом система нормування і регулювання діяльності з корпоративного інвестування неузгоджена за багатьма параметрами, передбаченими цивільним та господарським законодавством;

3) на недостатньому рівні у Законі України «Про інститути спільного інвестування» закріплено відповідальність КУА венчурного корпоративного інвестиційного фонду перед самим фондом. Законом не передбачено відповідальність КУА венчурного корпоративного фонду перед акціонерами такого фонду;

4) на недостатньому рівні у Законі України «Про інститути спільного інвестування» закріплено відповідальність КУА венчурного пайового інвестиційного фонду перед таким фондом та його учасниками;

5) відсутні визначення договору про управління активами ІСІ та його істотні умови, хоча вказана договірна конструкція є базовою у діяльності ІСІ;

6) на неналежному рівні врегульовано порядок здійснення державного контролю у сфері венчурного інвестування.

Виходячи з наведеного, можемо констатувати, що у разі, якщо венчурні фонди в Україні не матимуть потенціалу розвитку чи не зможуть його ефективно використовувати, то виникнуть проблеми існування таких суб'єктів на ринку цінних паперів України та інвестиційної діяльності.

¹ Інноваційний розвиток світової економіки: інвестиційний аспект: монографія / О. А. Джусов, Н. П. Мешкота та ін. Донецьк: Юго Восток, 2009. 278 с. С. 107.

² Поручник А. М. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні: монографія. Київ: КНЕУ, 2000. 172 с. С. 24.

Слід зазначити, що виходячи із положень чинного законодавства венчурні фонди є особливою формою ІСІ і можуть створюватися як юридичні особи (корпоративні інвестиційні фонди) так і без статусу юридичної особи (пайові інвестиційні фонди). На нашу думку, венчурні фонди мають створюватися та діяти виключно як юридичні особи – корпоративні інвестиційні фонди.

Однією із найважливіших проблем діяльності венчурних інвестиційних фондів є неналежне їх правове регулювання. Поширення норм Закону України «Про інститути спільного інвестування» на діяльність венчурних фондів лише ускладнює правове забезпечення їх діяльності. З розвитком кількості венчурних фондів актуальною є необхідність прийняття окремого спеціального нормативного акту – Закону України «Про венчурне інвестування інноваційної діяльності».

Окремим проблемним питанням розвитку венчурного інвестування в Україні є імплементація окремих положень законодавчих актів розвинутих країн. Наприклад, для розв'язання правових проблем, пов'язаних із захистом та використанням об'єктів інтелектуальної власності, особливо (але не тільки) створених з використанням коштів державного бюджету, Кабінетом Міністрів України у Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року пропонується опрацювати питання запровадження англійської та/або американської *юрисдикції* (виділено мною. – Ю. Ж.) в Україні для вирішення у судах корпоративних питань для стартапів та венчурних інвесторів (позитивні приклади існування таких юрисдикцій є в ОАЕ та Казахстані). Вважаємо таку пропозицію Кабінету Міністрів України передчасною, оскільки «підкорення» іноземним юрисдикціям призведе до обходу вітчизняного законодавства з метою ухилення від сплати податків, виведення капіталу за межі України, захисту, в першу чергу, іноземних інвесторів порівняно з вітчизняними суб'єктами, які здійснюють венчурне підприємництво тощо.

Тим більше, що зазначені пропозиції напряму суперечитимуть положенням Закону України «Про інвестиційну діяльність», у ст. 6 якого прямо закріплено, що відносини, які виникають при здійсненні інвестиційної діяльності в Україні, регулюються цим Законом, іншими законодавчими актами України. Особливості здійснення інвестиційної діяльності на території України суб'єктами інвестиційної діяльності, розташованими за межами України, а також цих суб'єктів і суб'єктів України в зонах вільного підприємництва в Україні визначаються спеціальним законодавством України.

З огляду на це необхідно позбавитися звичного безсистемного запозичення тих конструкцій іноземного права, які докорінним чином розвивають

уявлення про сталі правові конструкції, наприклад такі як юридична особа (у розумінні українського законодавства та правової доктрини) і вносять хаос в існуючу систему законодавства України. Це стосується визнання венчурними фондами неправосуб'єктних об'єднань.

Розглянувши питання щодо венчурних фондів як суб'єктів інвестиційного забезпечення інноваційного процесу необхідно зробити ряд узагальнюючих висновків:

1. Повністю підтримуючи позицію фахівців, які займаються питаннями удосконалення законодавства про інноваційну діяльність в Україні у контексті внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність» у частині визначення понять, ознак, функцій та місця таких суб'єктів як бізнес-інкубатори, інноваційні центри, технопарки, індустріальні парки, технополіси в національній інноваційній системі¹, варто додати й чітку регламентацію на рівні цього Закону й організаційно-правових форм таких суб'єктів. Якщо ж законодавець не визначиться із цим питанням, воно викличе ще більший резонанс у суспільстві щодо можливості визнання неправосуб'єктних осіб суб'єктами інноваційної діяльності (про що нами вказувалося на прикладі ІТ кластера у м. Харкові).

2. Обстоюючи позицію двоякої юридичної природи венчурного підприємства зазначимо, що останнє може виступати і як юридична особа, яка здійснює венчурне підприємництво, і як об'єкт цивільно-правових відносин.

3. Враховуючи специфіку здійснення венчурного підприємництва варто зазначити, що юридичні особи, які займаються такою діяльністю можуть бути створені виключно у формі підприємницьких товариств. Безпосередньо, організаційно-правовими формами суб'єктів, які здійснюють відповідну діяльність мають визнаватися АТ або ТОВ.

4. До можливих позитивних зрушень, які потрібно робити у цій сфері, відносяться: прийняття Закону України «Про венчурне інвестування інноваційної діяльності», внесення відповідних змін до суміжних законодавчих та нормативно-правових актів, державних програм і проектів, розробка системи мотиваційних чинників для венчурних інвесторів, створення умов для забезпечення ліквідності наукоємних фірм, тобто можливість продажу їх акцій на фондовій біржі, використання державою спеціальних важелів регулювання інноваційної діяльності.

¹ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання / за ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право, 2018. 96 с. С. 41.